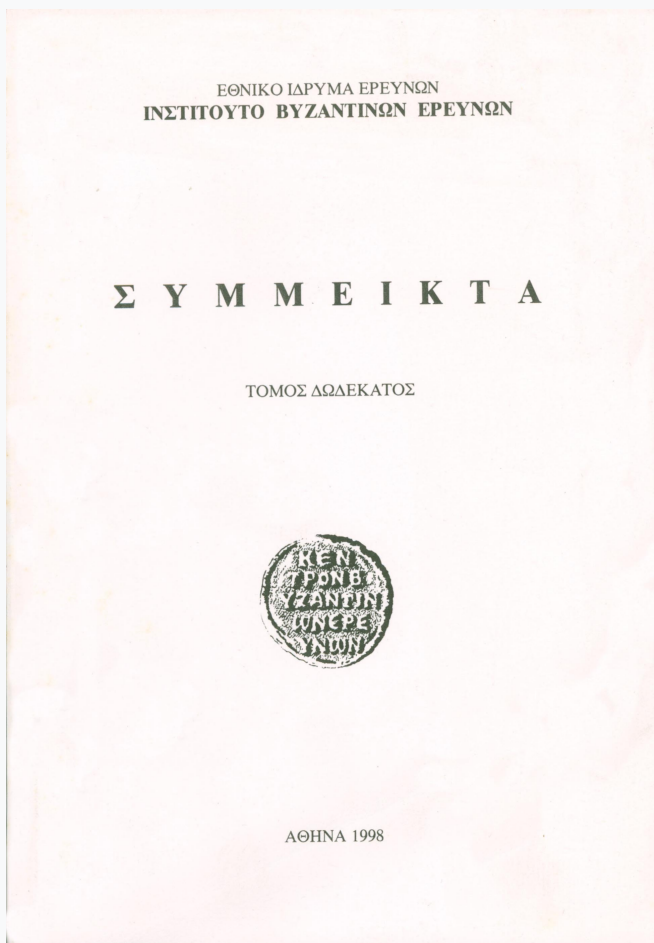

Byzantina Symmeikta

Vol 12 (1998)

SYMMEIKTA 12

Η Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα και τα νομίσματα του Κωνσταντίνου Ι' Δούκα

Sanja MEŠANOVIĆ

doi: [10.12681/byzsym.849](https://doi.org/10.12681/byzsym.849)

Copyright © 2014, Sanja MEŠANOVIĆ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

MEŠANOVIĆ, S. (1998). Η Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα και τα νομίσματα του Κωνσταντίνου Ι' Δούκα. *Byzantina Symmeikta*, 12, 87–94. <https://doi.org/10.12681/byzsym.849>

SANJA MEŠANOVIĆ

Η ΕΥΔΟΚΙΑ ΜΑΚΡΕΜΒΟΛΙΤΙΣΣΑ ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι΄ ΔΟΥΚΑ

Τον 11ο αιώνα η αυτοκρατορική αυλή του Βυζαντίου χαρακτηρίζεται από την παρουσία σημαντικών γυναικών. Παρά τη δυσπιστία των Βυζαντινών για τη διακυβέρνηση του κράτους από γυναίκες, σε λιγότερο από εκατό χρόνια τρεις γυναίκες πήραν στα χέρια τους τα σκήπτρα της εξουσίας. Και οι τρεις ανέβηκαν στο θρόνο σε μια προσπάθεια επιβίωσης της δυναστείας στην οποία ανήκαν¹. Η Ζωή και η Θεοδώρα, αρχικά, απόγονοι της δυναστείας των Μακεδόνων, συγκυβέρνησαν το 1042· αργότερα η εξουσία πέρασε στη Θεοδώρα (1055-1056). Το 1067, μετά το θάνατο του συζύγου της, Κωνσταντίνου Ι΄, η Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα ανέλαβε τα ηνία του κράτους². Η Ευδοκία εξελίχθηκε σε κεντρική φυσιογνωμία της εποχής της, συνέβαλε στην εγκαθίδρυση και την επικράτηση της δυναστείας των Δουκών και επηρέασε δραστικά τις πολιτικές εξελίξεις. Όταν μόνασε, το 1071, η εξουσία πέρασε στα χέρια του

¹. Για τα ζητήματα που αφορούν τη διαδοχή στο Βυζάντιο, όπου δεν αναγνωρίστηκε ποτέ ορθά η αρχή της κληρονομικής διαδοχής, βλ. Αικατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Έκλογή, αναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, Αθήνα 1956 [Πραγματεία της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 22]. Βλ. επίσης και G. DAGRON, *Nés dans la pourpre*, *TM* 12, 1994, 105-142. Για τις γυναίκες, και κυρίως τις εστεμμένες, κατά τον 11ο και τον 12ο αιώνα βλ. Lynda GARLAND, *The Life and Ideology of Byzantine Women: A further Note on Conventions of Behaviour and Social Reality as Reflected in Eleventh and Twelfth Century Historical Sources*, *Byzantion* 52, 1988, 361-393 και Barbara HILL, *The Imperial Women and the Ideology of Womanhood in the Eleventh and Twelfth Centuries*, στο: Liz JAMES (επιμ.), *Women, Men and Eunuchs. Gender in Byzantium*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1997, 76-97.

². G. OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates*, Μόναχο 1963, 284· D. I. POLEMIS, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, Λονδίνο 1968, αφ. 12.

μεγαλύτερου γιού της, Μιχαήλ Ζ΄ (1071-1078)³. Στη σύντομη αυτή μελέτη θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε το ρόλο της Ευδοκίας στην ισχυροποίηση της δυναστείας των Δουκών από το 1059 μέχρι το 1066. Η ερμηνεία μας θα στηριχθεί στη χάραξη του πορτραίτου της Ευδοκίας στα αργυρά και χάλκινα νομίσματα του αυτοκράτορα-συζύγου της, καθώς και στον τίτλο της Αυγούστας, με τον οποίο εμφανίζεται στις πηγές μέχρι το 1066. Θα λάβουμε, επίσης, υπόψη μας ορισμένες παραμέτρους της πολιτικής ιδεολογίας και παράδοσης σχετικά με το ρόλο της συζύγου του αυτοκράτορα στο Βυζάντιο.

Τα υπό εξέταση νομίσματα είναι ένα αργυρό μιλιαρήσιο και μία χάλκινη φόλλις. Ο εμπροσθότυπος του μιλιαρησίου φέρει την επιγραφή «Κωνσταντίνος καὶ Εὐδοκία, πιστοὶ βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων» και στον οπισθότυπο εμφανίζεται αριστερά η προτομή του Κωνσταντίνου και δεξιά της Ευδοκίας με την συνήθη επιγραφή ΕΝΤΟΝΤΗΝΙΚΑΤΕΚΩΝΚΑΙΕΝΔΚΙΑΝ⁴.

Η φόλλις έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά το περιεχόμενο της εικονογραφίας της, καθώς διακόπτει παράδοση 75 ετών οπότε οι φόλλεις που κυκλοφορούσαν ήταν κατά κανόνα ανώνυμες⁵. Στον εμπροσθότυπο του νομίσματος εικονίζεται ο Χριστός με γενειάδα, σταυρό, φωτοστέφανο, χιτώνα και ιμάτιο. Το δεξί του χέρι είναι σηκωμένο και ευλογεί, ενώ με το αριστερό κρατά βιβλίο. Στη ίδια όψη αναγνωρίζονται οι επιγραφές IC XC και +ΕΜΜΑ ΝΟΝΗΛ. Στον οπισθότυπο εικονίζονται ο αυτοκράτορας και η αυτοκράτειρα με τις επιγραφές: +ΚΩΝΤΔΚ (=Κωνσταντίνος Δούκας) και ΕΝΔΑΥΓΟ (=Ευδοκία αυγούστα). Ο Κωνσταντίνος και η Ευδοκία είναι όρθιοι και φορούν λώρο και στέμματα με πρεπενδούλια. Το αυτοκρατορικό ζεύγος κρατά με το ένα χέρι το λάβαρον, ενώ το άλλο χέρι είναι τοποθετημένο πάνω στην καρδιά. Αξιοσημείωτη είναι η θέση της αυγούστας στο νόμισμα: η Ευδοκία βρίσκεται αριστερά, δηλαδή στη θέση όπου συνήθως απεικονίζεται ο αυτοκράτορας. Ωστόσο, το χέρι του Κωνσταντίνου, που είναι δεξιά και καλύπτει το χέρι της Ευδοκίας, υποδεικνύει την ανώτερη ιεραρχικά θέση του⁶. Μέχρι σήμερα η χάραξη του πορτραίτου της αυτοκράτειρας στα νομίσματα αυτά δεν έχει ερμηνευθεί ικανοποιητικά.

³. POLEMIS, ό. π., σφ. 14· OSTROGORSKY, *Geschichte*, 285· Ch. BRAND - A. CUTLER, λήμμα «Michael VII Doukas», στο A. KAZHDAN (επιμ.) *The Oxford Dictionary of Byzantium* II, Νέα Υόρκη- Οξφόρδη 1991, 1366-7.

⁴. Ph. GRIERSON, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection* (στο εξής: *DOC*), III/2, Washington 1973, 771, πίν. LXIV.

⁵. GRIERSON, *DOC* III/2, 765· Ioli KALAVREZOU-MAXEINER, Eudocia Makrembolitissa and the Romanos Ivory, *DOP* 31, 1977, 311.

⁶. GRIERSON, *DOC* III/2, 774, πίν. LXIV.

Γενικά, μπορούμε να κατατάξουμε τα νομίσματα στα οποία εμφανίζονται αυτοκράτειρες σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν τα νομίσματα όσων κυβέρνησαν μόνες: Ειρήνη, Ζωή και Θεοδώρα, Θεοδώρα. Στη δεύτερη ανήκουν εκείνα τα νομίσματα, όπου οι αυτοκράτειρες απεικονίζονται υπό την ιδιότητα των αντιβασιλέων μαζί με τους ανήλικους γιούς τους: Ειρήνη και Κωνσταντίνος ς΄, Θεοδώρα και Μιχαήλ Γ΄, Ζωή Καρβονοψίνα και Κωνσταντίνος Ζ΄, Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα και οι γιοί της. Σε σπάνιο οικογενειακό νόμισμα του Θεοφίλου, που εκδόθηκε πριν από τη γέννηση άρρενος διαδόχου, εικονίζεται η σύζυγός του μαζί με τις κόρες τους⁷.

Μολονότι η Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα δεν εμφανίζεται στα νομίσματα του Κωνσταντίνου Ι΄ ούτε ως μοναδική αυτοκράτειρα ούτε ως αντιβασιλεύς, σημασία έχει η χάραξη του πορτραίτου της στα αργυρά και χάλκινα νομίσματα. Η παρουσία της αποδίδεται στην επιρροή που ασκούσε στη ζωή της αυλής και στην πολιτική σκηνή της εποχής⁸. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι πρέπει να ερμηνευθεί και ως αναβίωση ιδεολογικών ρευμάτων του 4ου, του 5ου και του 6ου αιώνα και ότι, επιπλέον, σχετίζεται με την προσπάθεια εγκαθίδρυσης της δυναστείας των Δουκών.

Κατά τον 4ο, τον 5ο και τις αρχές του 6ου αιώνα, οι αυτοκράτειρες αποκτούσαν το δικαίωμα να απεικονίζονται σε νομίσματα μετά τη γέννηση του πρώτου τους παιδιού⁹. Έτσι, δεν υπάρχουν νομίσματα της Αριάδνης, συζύγου του Αναστασίου (491-518)¹⁰, της Ευφραιμίας, συζύγου του Ιουστίνου Α΄ (518-527) ή της Θεοδώρας, συζύγου του Ιουστινιανού Α΄ (527-565), ακριβώς επειδή δεν είχαν παιδιά. Όμως, η σύζυγος του Ιουστίνου Β΄ (565-578), Σοφία, μετά τη γέννηση του γιού της τιμήθηκε με την απεικόνισή της στα νομίσματα¹¹. Με τα νομίσματα στα οποία εικονίζεται η Σοφία εγκαινιάζεται ένας νέος νομισματικός τύπος. Ενώ, δηλαδή, παλαιότερα τα νομίσματα των αυτοκρατειρών αποτελούσαν ξεχωριστή σειρά, από την εποχή της Σοφίας οι αυτοκράτειρες εικονίζονται στα αργυρά και χάλκινα νομίσματα μαζί με τους συζύγους τους¹². Η απεικόνιση της αυτοκράτειρας Σοφίας στα αργυρά και τα χάλκινα

⁷. GRIERSON, *DOC III/1*, 11.

⁸. GRIERSON, *DOC III/1*, 10-11.

⁹. Εξαιρέση αποτελεί η περίοδος της βασιλείας του Θεοδοσίου Β΄ (408-450).

¹⁰. Τα σπάνια νομίσματα της Αριάδνης, που σώζονται, χρονολογούνται από τον προηγούμενο γάμο της με τον αυτοκράτορα Ζήνωνα: Ph. GRIERSON - Melinda MAYS, *Catalogue of the Late Roman Coins*, Washington 1992, 172· Ph. GRIERSON, *Byzantine Coins*, Λονδίνο 1982, 44.

¹¹. Ωστόσο, ο γιός του Ιουστίνου Β΄ και της Σοφίας πέθανε νέος: πρβλ. GRIERSON, *Byzantine Coins*, 45.

¹². Αλλά όχι στα χρυσά: βλ. A. R. BELLINGER, *DOC I*, 6 γ. ε.

νομίσματα του συζύγου της μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού είναι ανάλογη με εκείνη της Ευδοκίας Μακρεμβολίτισσας¹³. Με άλλα λόγια, η Ευδοκία απέκτησε το δικαίωμα να απεικονίζεται μετά τη γέννηση του διαδόχου στο θρόνο, του πρώτου δηλαδή πορφυρογέννητου γιού της, του Κωνσταντίου. Φαίνεται, όμως, ότι αυτό δεν ήταν το μόνο της δικαίωμα ούτε η μόνη τιμή που της αποδόθηκε μετά τη γέννηση του Κωνσταντίου.

Όπως ήδη αναφέραμε, στην φόλλι του συζύγου της η Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα επιγράφεται ως αυγούστα. Με τον ίδιο τίτλο μνημονεύεται και στα κείμενα του Ατταλειάτη και του Ζωναρά¹⁴. Σύμφωνα με την βυζαντινή παράδοση, η σύζυγος του αυτοκράτορα αποκαλείται, συνήθως, αυγούστα. Ωστόσο, ο τίτλος αυτός απονεμόταν από τον αυτοκράτορα και συνοδευόταν από ειδική τελετή αναγόρευσης και στέψης¹⁵. Η τελετή άλλοτε ήταν ταυτόχρονη με την ανάδειξη νέου αυτοκράτορα, άλλοτε λίγο αργότερα ή, ακόμη, με την ευκαιρία του γάμου, στην περίπτωση κατά την οποία ο αυτοκράτορας βρισκόταν ήδη στο θρόνο. Άλλοτε η απονομή του τίτλου καθυστέρησε ως τη στιγμή της γέννησης του πρώτου παιδιού¹⁶.

Είναι πιθανόν ότι ο τίτλος απονεμήθηκε στην Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα στην αρχή της βασιλείας του συζύγου της, Κωνσταντίνου Ι΄. Πράγματι, αν στηριχθούμε στη μαρτυρία του Ζωναρά, σύμφωνα με την οποία ο Κωνσταντίνος Ι΄ αναγόρευσε ταυτόχρονα συναυτοκράτορα τον πορφυρογέννητο γιό του και αυτοκράτειρα την Ευδοκία, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι η Ευδοκία ονομάστηκε αυγούστα μετά τη γέννηση του Κωνσταντίου, περί το 1060¹⁷.

¹³. Η μόνη διαφορά μεταξύ των νομισμάτων στα οποία χαράσσεται το πορτραίτο της Σοφίας και εκείνων της Ευδοκίας, είναι ότι η Σοφία δεν τοποθετείται ποτέ αριστερά στη θέση όπου συνήθως απεικονίζεται ο αυτοκράτορας. Για τα νομίσματα του Ιουστίνου Β΄, στα οποία απεικονίζεται η Σοφία, βλ. BELLINGER, *DOC I*, πίν. L κ. ε.

¹⁴. ΜΙΧΑΗΛ ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, έκδ. I. BEKKER, Βόννη 1858, 92 και ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΩΝΑΡΑΣ, *Έπιτομή Ίστοριών*, τόμ. III, έκδ. M. BÜTTNER-WOBST, Βόννη 1897, 681.

¹⁵. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Περί βασιλείου τάξεως*, έκδ. I. REISKE, Βόννη 1829, κεφ. 40, 202 κ. ε.

¹⁶. Στο Βυζάντιο τρία ήταν τα βασικά καθήκοντα της αυτοκράτειρας: η συμμετοχή στις τελετές, η γέννηση του διαδόχου στο θρόνο και η διαίωσιση της αυτοκρατορικής οικογένειας: βλ. Barbara HILL - Liz JAMES - D. SMYTHE, *Zoe: the Rhythm Method of Imperial Renewal*, στο P. MAGDALINO (επιμ.), *New Constantines. The Rhythm Method of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries*, Cambridge 1994, 215 κ. ε. Για την ανάδειξη της συζύγου του αυτοκράτορα ως Αυγούστας μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού, βλ. GRIERSON, *DOC III/1*, 10 και D. MISSIΟΥ, *Über die institutionelle Rolle der byzantinischen Kaiserin, Akten des XVI. Internationalen Byzantinistenkongresses (=JÖB 32/2, 1982)*, 489 κ. ε.

¹⁷. GRIERSON, *DOC III/2*, 764 και ΚΑΛΑΒΡΕΖΟΥ-MAXEINER, *The Romanos Ivory*, 311. Υπενθυμίζουμε ότι ο Κωνσταντίνος δεν ήταν το μοναδικό παιδί της Ευδοκίας και του

Εφόσον θεωρήσουμε ότι η μαρτυρία του Ζωναρά είναι ακριβής, τότε πρέπει να διευκρινισθούν οι λόγοι που οδήγησαν έναν αυτοκράτορα των μέσων του ΙΙου αιώνα να ενεργοποιήσει μια παλαιά παράδοση, η οποία είχε περιπέσει σε λήθη επί πέντε αιώνες. Εύλογο είναι να υποθέσουμε ότι ο Κωνσταντίνος Ι΄ θέλησε με τον τρόπο αυτό να ενισχύσει τη θέση της δυναστείας του, που θεωρούσε επισφαλή εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας η οποία επικρατούσε ως την εποχή της ανάρρησής του.

Υπενθυμίζουμε ότι ο Κωνσταντίνος Δούκας ανέβηκε στο θρόνο μετά την αποχώρηση του Ισαακίου Κομνηνού από το αυτοκρατορικό αξίωμα. Η τελετή της αναγόρευσής του έγινε ενώπιον της συγκλήτου, η οποία τον είχε επιλέξει, και ο καλός του φίλος Μιχαήλ Ψελλός συμμετείχε ενεργά στο τυπικό της τελετής, βάζοντάς του τα πορφυρά υποδήματα¹⁸. Η ανάρρηση του Δούκα χρονολογείται σε μιαν εποχή συχνών αλλαγών στο αυτοκρατορικό αξίωμα. Από το θάνατο του Κωνσταντίνου Η΄, τελευταίου άρρενος απογόνου της δυναστείας των Μακεδόνων, ως το 1059 έξι αυτοκράτορες και δύο αυτοκράτειρες κράτησαν τα σκήπτρα του Βυζαντίου. Πρόκειται για τη Ζωή και τη Θεοδώρα, οι οποίες αρχικά συγκυβέρνησαν (1042), τη μονοκρατορία της Θεοδώρας (1055-1056), το Ρωμανό Γ΄ Αργυρό (1028-1034), τον Μιχαήλ Δ΄ (1034-1041) και τον Κωνσταντίνο Θ΄ (1042-1055), διαδοχικούς συζύγους της Ζωής, τον Μιχαήλ Ε΄ (1041-1042), υιοθετημένο γιό της Ζωής, τον Μιχαήλ ς΄ (1056-1057), ο οποίος επελέγη αυτοκράτωρ μετά το θάνατο της Θεοδώρας, και τον Ισαάκιο Κομνηνό (1057-1059), ο οποίος ανήλθε στο θρόνο μετά από ανταρσία εναντίον του Μιχαήλ ς΄. Εξάλλου, το έντονο δυναστικό συναίσθημα και η εύνοια προς τον οίκο των Μακεδόνων είχε σβήσει μαζί με το τέλος της δυναστείας.

Η οικογένεια των Δουκών, ο εκπρόσωπος της οποίας, Κωνσταντίνος Ι΄ ανήλθε στο θρόνο το 1059, είχε τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να κυβερνήσει για πολύ καιρό. Τούτο σήμαινε ότι η πολιτική σκηνή του Βυζαντίου θα αποκτούσε τη σταθερότητα που της έλειπε επί πολλά χρόνια. Ο Κωνσταντίνος Δούκας ήταν παντρεμένος με γυναίκα ευγενούς καταγωγής και

Κωνσταντίνου Ι΄. Αντίθετα, η οικογένειά τους ήταν πολυμελής. Το ζεύγος παντρεύτηκε πριν από το 1049 και απέκτησε οκτώ παιδιά, τέσσερις γιούς (Μιχαήλ, Ανδρόνικος, Κωνσταντίνος και ένας που πέθανε πριν από το 1059) και τέσσερις κόρες (Άννα, Θεοδώρα, Ειρήνη και Ζωή). Ο Κωνσταντίνος, που γεννήθηκε περί το 1060, ήταν το πρώτο πορφυρογέννητο παιδί τους: βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le serment de l'impératrice Eudocie (1067)*, *REB* 21, 1963, (ανατ. στον ίδιον, *Documents et études sur les institutions de Byzance VIIe-XIVe siècle*, Λονδίνο 1976, αρ. III) 101 σμ. 2.

¹⁸. ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, έκδ. E. RENAULD, τόμ. II, Παρίσι 1928, 138.

πριν από την άνοδό του στο θρόνο είχε δύο γιούς, ενώ λίγο αργότερα απέκτησε και ένα τρίτο, πορφυρογέννητο. Η νομιμοποίηση της νέας δυναστείας μπορούσε πλέον να νομιμοποιηθεί και τυπικά. Έτσι, το 1060 και μετά την απόκτηση του πορφυρογέννητου γιού της Κωνσταντίου, η Ευδοκία Μακρομβολίτισσα αναγορεύθηκε ανγούστα έναν αιώνα μετά τη Θεοφανώ, την τελευταία αυτοκράτειρα στην οποία είχε απονεμηθεί ο ίδιος τίτλος¹⁹. Με την αναγορεύση της η Ευδοκία απέκτησε και το δικαίωμα να απεικονίζεται στα αργυρά και τα χάλκινα νομίσματα του συζύγου της. Η απόφαση για την κυκλοφορία μιας σειράς φόλλων με τις μορφές του Κωνσταντίνου και της Ευδοκίας διέκοψε τη σειρά των ανωνύμων φόλλων.

Η χάραξη της μορφής της αυτοκράτειρας στα νομίσματα συνεχίστηκε και κατά τη βασιλεία του διαδόχου του Κωνσταντίνου Ι΄. Η Μαρία της Αλανίας, σύζυγος του Μιχαήλ Ζ΄ εικονίζεται στα νομίσματα του συζύγου της και στο αργυρό νόμισμα του δεύτερου συζύγου της και αυτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄²⁰.

Τέλος, μένει να διατυπώσουμε ορισμένες υποθέσεις σχετικά με εκείνον που ανέσυρε από τη λήθη την παλαιά βυζαντινή πρακτική της απεικόνισης της αυτοκράτειρας στα νομίσματα μετά τη γέννηση του πορφυρογέννητου γιού της. Πιθανόν η έμπνευση και η εφαρμογή οφείλεται στον ίδιο τον Κωνσταντίνο Ι΄ Δούκα, φίλο του Μιχαήλ Ψελλού και μέλος ενός κύκλου που απαρτιζόταν από λάτρεις των αρχαίων αξιών και γνώστες του νόμου και του τυπικού. Πιθανόν, ο ίδιος ο Ψελλός, φανατικός υποστηρικτής της οικογενείας των Δουκών, να θέλησε να προσδώσει με τον τρόπο αυτό ιδιαίτερη αίγλη στη νέα δυναστεία. Είναι επίσης πιθανόν, η ίδια η Ευδοκία να επέβαλε την απεικόνισή της στα νομίσματα του συζύγου της. Πράγματι, η αυτοκράτειρα, ανεναντία του πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλαρίου (1043-1058), μνημονεύεται με θαυμασμό από την βυζαντινή ιστοριογραφία. Κατά τον Μιχαήλ Ψελλό, μάλιστα, ο οποίος υπήρξε στενός συνεργάτης, σύμβουλος και φίλος της, η Ευδοκία ενέπνεε σεβασμό τόσο στο στενό περιβάλλον της αυλής όσο και στον ίδιο τον αυτοκράτορα: *κάνταυθα επί τῇ γυναικί Εὐδοκίᾳ πάντα πεποιήται, σωφρονεστάτη τε τῶν καθ' ἑαυτὴν νομιζομένη τάνδρῃ και παιδοτροφήσαι*

¹⁹ Για τη Θεοφανώ, μητέρα του Βασιλείου Β΄ και του Κωνσταντίνου Η΄, βλ. Α. KAZHDAN, λήμμα «Theophano», *ODB* III, 2064.

²⁰ Το πορτραίτο της Μαρίας της Αλανίας χαράσσεται στο χρυσό τεταρτηρό και στο αργυρό νόμισμα του Μιχαήλ Ζ΄ (βλ. GRIERSON, *DOC* III/2, πίν. LXVI κ. ε.). Στα νομίσματα του Νικηφόρου Γ΄ η Μαρία επέχει τη θέση συνδέσμου μεταξύ του αυτοκράτορα και της δυναστείας των Δουκών (πρβλ. GRIERSON, *DOC* III/2, πίν. LXIX).

ἀκριβεστάτη²¹ και οὐκ οἶδα εἶ τις ἄλλη γυναικῶν σωφροσύνης ἐγεγόνει παράδειγμα, ὡς ἐκείνη τὸν μέχρι τούτου τῆς ζωῆς βίον ἐβίωσε²².

Ἡ Εὐδοκία συνδέεται και με μιαν ἄλλη αναβίωση παλαιῶν βυζαντινῶν παραδόσεων. Πράγματι, με την ευκαιρία του γάμου της με τον Ρωμανό Δ΄ Διογένη, λίγο καιρὸ μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου Ι΄, ἐκδόθηκε γαμήλιο νόμισμα, στο οποίο εικονίζεται ο Χριστὸς να ευλογεῖ το γάμο του αυτοκρατορικοῦ ζεύγους²³. Ἡ ἐκδοση γαμήλιων νομισμάτων ἦταν συνηθισμένη κατὰ τον 5ο αἰῶνα, ἐπὶ των αυτοκρατόρων Θεοδοσίου Β΄ (408-450), Μαρκιανού (450-457) και Αναστασίου Α΄ (491-518)²⁴, ἐνῶ ἐξέλιπε ολοσχερῶς μεταξύ του 5ου και του 11ου αἰῶνα.

Εἶναι, ἐπομένως, θεμιτὸ να υποθέσουμε ὅτι η κοπή γαμήλιου νομίσματος και η απεικόνιση της Εὐδοκίας στα νομίσματα του Κωνσταντίνου Ι΄ δεν ἦταν απλῆς συμπτώσεις, ἀλλά, ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα συνειδητῆς σκέψης που ἀπέβλεπε και στις δύο περιπτώσεις να υπογραμμίσει τη σημασία της αυτοκράτειρας ὡς πρὸς την ἐπιβίωση και την ἐδραίωση της δυναστείας των Δουκῶν. Κατὰ τη διάρκεια της πρώτης περιόδου, μεταξύ του 1060 και του 1066, η Εὐδοκία, ὡς ἀγούστα και μητέρα του πορφυρογέννητου διαδόχου, ἦταν περισσότερο ἀπὸ οποιονδήποτε ἄλλο σε θέση να νομιμοποιήσει τον αυτοκρατορικό οἶκο των Δουκῶν. Μετὰ το 1066 και την ἀσθένεια του Κωνσταντίνου Ι΄, η Εὐδοκία ὡς «βασιλῆς»²⁵ ἐμπροσώπουσε τα νόμιμα δικαιώματα ολόκληρης της δυναστείας.

21. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, ὁ. π., 151.

22. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, ὁ. π., 154.

23. GRIERSON, *DOC* III/2, 786 και ΚΑΛΑΒΡΕΖΟΥ-MAXEINER, *The Romanos Ivory*, 314, η οποία ὁμως δεν θεωρεῖ αὐτὸ τὸ νόμισμα γαμήλιο.

24. G. ZACOS - A. VEGLERY, *Marriage Solidi of the Fifth Century*, *The Numismatic Circular* 68/4, 1960, 73-74.

25. Ο τίτλος «βασιλῆς» δείχνει την πολιτική δύναμη και τη σημαντική θέση της Εὐδοκίας το φθινόπωρο του 1066. Τον τίτλο αὐτὸ θα διατηρήσει μέχρι την ἀποχώρησή της ἀπὸ την πολιτική ζωή. Με τη ζωή της Εὐδοκίας ἀπὸ το 1066 μέχρι το 1070 ἀσχολεῖται λεπτομερῶς η ΚΑΛΑΒΡΕΖΟΥ-MAXEINER, *The Romanos Ivory*, 309 κ. ε.

Sanja MEŠANOVIĆ, Eudocia Makrembolitissa and the Coinage of Constantine X Doucas

Constantine X Doukas (1059-1067) issued, during his reign, silver and copper coinage bearing the portraits of himself as well as the portraits of his powerful wife Eudocia. Particularly interesting is a copper coin, which breaks the tradition of almost eighty years of purely anonymous issues, having the standing figures of Constantine and Eudocia and the inscriptions “Constantine Doukas” and “Eudocia Augusta”; Eudocia is occupying, instead of her husband, the place of honor. Until nowadays the presence of the empress Eudocia Makrembolitissa on the coinage of her husband was attributed exclusively to her important political influence.

This article argues that the presence of empress Eudocia’s portrait on the copper coinage of Constantine X, together with the title “Augusta” is due not only to her political influence but probably also to the revival of an old byzantine tradition of the 4th, 5th, and the beginning of the 6th centuries. According to this tradition a byzantine empress was proclaimed “Augusta” and had the right to appear on the coinage after giving birth to an heir to the throne. The motive behind this revival of an old and forgotten tradition might have been the attempt to ensure the future of the new dynasty of the Doucas family, which arose to the throne of the Byzantine Empire in 1059, after a rather long period of political instability and quick changes of emperors, caused by the absence of a male heir of the Macedonian dynasty.

Our hypothesis is strengthened by the fact that the appearance of Eudocia’s effigy on the copper coinage of her husband is soon followed by the revival of another old byzantine tradition. This time, in 1068, after Eudocia’s wedding with her second husband Romanos IV Diogenes, a marriage solidus, struck to celebrate the event as well as to legalise the new emperor Romanos IV, was issued. The same practice was exercised in the 5th century during the reign of Theodosios II (408-450), Marcian (450-457) and Anastasios I (491-518).